

УДК 947.2:323.311

А. А. Дамарад

Беларускі дзяржаўны тэхналагічны ўніверсітэт

**ЭВАЛЮЦЫЯ ПРАВОЎ І ПРЫВІЛЕЯЎ ШЛЯХТЫ ВЯЛІКАГА КНЯСТВА
ЛІТОЎСКАГА Ў КАНЦЫ XIV – ПАЧАТКУ XVI СТ.**

Эпоха феадалізму ў Еўропе замацавала спецыфічныя адносіны паміж дваранствам і манархіяй, вядомая як васалітэт. Узаемныя інтарэсы дзяржавы і феадалаў прывялі да фарміравання ў апошніх спецыфічнага кола правоў, якія вынікалі з патрэбы дзяржавы ў лаяльнай ваеннай сіле. У Вялікім Княстве Літоўскім манархічная ўлада вымушана была дастаткова моцна пашыраць палітычныя і эканамічныя правы шляхты па прычыне спецыфічнасці парадку наследавання вялікакняжацкай улады, неабходнасці захавання дынастычнай уніі з Польшчай, а таксама з-за знешнепалітычнага становішча.

Ключавыя словы: манархія, шляхта, закон, палітычныя правы, спадчыная маёмасць.

A. A. Damarad

Belarusian State Technological University

**EVOLUTION OF THE RIGHTS AND PRIVILEGES
OF THE NOBILITY OF THE GRAND DUCHY OF LITHUANIA
IN THE LATE 14TH – EARLY 16TH CENTURY**

The era of feudalism in Europe strengthened the special relationship between the nobility and the monarchy, known as vassalage. Mutual interests of the state and the feudal lords led to the formation of the specific circle rights. This feature arose because of the needs of the state in loyal military force. Monarchs of the Grand Duchy of Lithuania was forced to expanded political and economic rights of the nobility due to the specificity of the grand order of succession to power, the need to preserve the dynastic union with Poland, but also because of the foreign policy position.

Key words: monarchy, nobility, the law, political rights, property inheritance.

Уводзіны. Саслоўная структура сярэднявечага грамадства Вялікага Княства Літоўскага была тыповай для свайго часу. Вышэйшым станам з'яўляліся феадальныя землеўласнікі, якія на працягу XIV–XVI стст. аформіліся ў адзіную ў прававых адносінах групу – шляхту.

З канца XIV ст. пачынаецца пэрыяд заканадаўчага афармлення правоў шляхецкага саслоўя, які насіў эвалюцыйны характар. Афармленне правоў шляхты праходзіла ў неразрыўнай сувязі з міждзяржаўнымі ўніямі Вялікага Княства Літоўскага і Каралеўства Польскага. Працэс заканадаўчага афармлення феадалізму заняў працяглы час, але менавіта на канец XIV – пачатак XV ст. прыходзяцца важныя рашэнні па замацаванню за шляхтай палітычных і грамадскіх правоў.

Асноўная частка. Аўтарытэтны спецыяліст па гісторыі сярэднявечча М. К. Любаўскі калісьці выказаў тэзіс, які доўга дамінаваў сярод гісторыкаў, што саслоўе феадалаў ў Вялікім Княстве Літоўскім было створана адным актам – Гарадзельскім прывілеем 1413 г. [1, с. 74]. Аднак, для прызнання асобы шляхціцам першапачаткова не патрабавалася якіх-небудзь фармальных умоў увогуле, для гэтага трэба было несці ваенную павіннасць. Толькі з канца XIV ст. феадальнае саслоўе пачынае выдзяляцца з

агульнай масы насельніцтва, авалодвае правамі і вольнасцямі. Патлумачыць гэта можна тым, што стаў даступным вопыт польскай шляхты. Персанальныя і міждзяржаўныя ўніі адчынілі дзверы для пераймання традыцый і правоў. Першая дынастычная ўнія Вялікага Княства Літоўскага з Польшчай 1385 г. «стала першым крокам да набліжэння прававога статусу палітычнай эліты дзвюх дзяржаў» [2, с. 9]. Выкананне ўсіх патрабаванняў феадалы дабіваюцца ў так званых земскіх прывілеях, альбо жалаваных шляхецкіх граматах, «созданных по образцу привилегий польской шляхты и имевших большое влияние на характер развития литовско-русского права» [3, с. 7]. Да гэтага часу польская шляхта ўжо мела асаблівыя правы і прывілеяванае становішча ў дзяржаве. Надаўшы такія ж правы знаці Вялікага Княства, Ягайла хацеў зрабіць яе лаяльнай. З гэтай мэтай ён выдае першы агульназемскі прывілей (а дакладней тры акты, з якіх для нашага даследавання найбольш цікавы першы – ад 20 лютага 1387 г.). У прывілеі Ягайла даруе баярству Вялікага Княства Літоўскага шэраг канкрэтных вольнасцяў. Па-першае, замацоўвалася права шляхты на сваю нерухомую маёмасць. У прыватнасці, «кожны рыцар альбо баярын... маюць і будуць мець поўную і ўсялякую мажлівасць уладаць,

трымаць, карыстацца, прадаваць, абмяняць, дараваць, паводле сваёй волі і думкі, замкі, воласці, вёскі і дамы, усё чым уладараць і карыстаюцца...» [4, с. 210–211]. Жанчынам баярскага паходжання дазвалялася свабодна ўступаць у шлюб і свабодна распараджацца маёмасцю памёрлага мужа. Важным з’яўляецца звужэнне юрысдыкцыі вялікага князя над шляхтаю. Яна вызвалася ад усялякіх работ на карысць манарха акрамя пабудовы замкаў, калі «склікаецца ўся зямля літоўская» [4, с. 211].

Адзіным важным абавязкам землеўласнікаў стала ваенная служба за ўласны кошт.

Трэба заўважыць, што для атрымання правоў, гарантаных прывілеем 1387 г., неабходна было выканаць адну ўмову – прыняць каталіцкую веру. Гэтым самым вялікі князь Ягайла выконваў абавязацельствы перад польскімі феодаламі, якіх жадалі ліквідаваць розніцу ў рэлігіі і грамадскім ладзе паміж Польшчай і ВКЛ.

Далейшыя спробы злучэння дзвюх суседніх дзяржаў і Гарадзельскай ўніі 1413 г. выклікалі выданне ад імя Ягайлы і Вітаўта аднаіменнага прывілея. Гарадзельскі прывілей быў выдадзены ў той час, калі яшчэ, як трапна заўважыў М. К. Любаўскі, «не остыла католіцкая ревность короля Ягайло и польских панов, мечтавших об обращении литовцев в католическую веру, чтобы положить прочное начало для слияния Литвы с Польшей» [5, с. 4].

Паводле дакумента, паны, шляхта і баяры Вялікага Княства Літоўскага, якія прымуць каталіцкую веру і атрымаюць гербы, могуць карыстацца ўсімі правамі і свабодамі згодна са звычаямі Каралеўства Польскага. Пацвярджалася іх права на свабоднае распараджэнне сваёй маёмасцю і атрымманне спадчыны. Гарантавалася права жанчын на валоданне маёнткамі. Новым стала права шляхты каталіцкага веравызнання на збіранне сходаў і сеймаў, права выбіраць караля і вялікага князя [4, с. 213].

Прывілей 1413 г. устанавіў, што некатоlíкі не павінны дапускацца да дзяржаўных пасадаў. Гэта выклікала адхіленне ад ўлады мясцовых удзельных князёў, а на іх месца прыйшлі «второстепенные литовско-русские князья, но главным образом литовские бояре» [1, с. 49].

Адказваючы на пытанне, чаму феодалы Вялікага Княства, большасць з якіх былі праваслаўныя, згадзіліся з абмежаваннем правоў некатоlíкоў, трэба мець на ўвазе, што згоду далі не ўсе «паны, шляхта і баяры», як пра гэта гаворыцца ў прывілеі, а толькі 47 чалавек, якіх ніхто не ўпаўнаважваў на вырашэнне гэтага пытання. У пацвярджанне гэтага можна прывесці неаднаразовыя заявы прадстаўнікоў ВКЛ аб зняважлівых нормах, што ўтрымліваюцца ў Гарадзельскім прывілеі.

Зразумела, што парадкам, ўсталяваным пасля Гарадзельскай ўніі, не маглі быць задаволены шматлікія «рускія» князі і баяры Вялікага Княства Літоўскага. Атрымлівалася, што яны паводле новага закона не дапускаліся да вышэйшых дзяржаўных пасадаў, да ўдзелу ў нарадах з вялікім князем. Праваслаўныя нават былі адхіленыя ад выбарання вялікага князя. Тым не менш, хутка стала зразумела, што так доўга працягвацца не можа. Ахаладжэнне адносін Вітаўта з Ягайлам пасля няўдалай спробы першага стаць каралём і яго смерць у 1430 г. прывялі да сітуацыі, калі на каранацыі дэлегаты ад ВКЛ і слухаць не пажадалі пра кандыдатуру Ягайлы на вялікакняжацкі пасада. Гэтым скарысталіся праваслаўныя князі і баяры, выставіўшы сваю кандыдатуру – Свідрыгайлу Альгердавіча. Шляхта і наблітэт каталіцкага веравызнання, не бачачы іншай альтэрнатывы Ягайлу, вымушаны былі падтрымаць кандыдатуру Свідрыгайлы.

Узвядзенне Свідрыгайлы на вялікакняжацкі пасада было першым ударам па парадкам, створаным Гарадзельскім прывілеем. Сапраўды, выбранне Свідрыгайлы адбылося не толькі без волі Ягайлы і палякаў, але і з удзелам праваслаўных, што не толькі не прадугледжвалася, але і строга выключалася Гарадзельскім прывілеем 1413 г.

Свідрыгайла і надалей абапіраўся на праваслаўных князёў і баяр, якіх ён увёў у склад Рады нароўні з каталікамі. Праваслаўныя ўдзельнічалі і ў сеймах пры вырашэнні важных дзяржаўных пытанняў, прызначаліся на пасады. Невыпадкова, што непрыняцце ўмоў Гарадзельскага прывілея прывяло да складвання змовы супраць вялікага князя. 1 верасня 1432 г. ён падвергнуўся нападу змоўшчыкаў і вымушаны быў збегчы ў Полацк.

На пасаду вялікага князя быў узведзены Жыгімонт Кейстутавіч, які быў адным з удзельнікаў змовы. Аднак новы князь і польскае каталіцкае лоббі не адважыліся на аднаўленне парадкаў Гарадзельскай ўніі. Праваслаўныя князі і баяры былі моцнай сілай, з якой трэба было лічыцца. Ягайла разумеў, што аднавіць унію Вялікага Княства Літоўскага і Польшчы можна толькі пры ўмове заахвочвання ўсіх служылых і радавітых людзей, незалежна ад веравызнання.

Таму, адпраўляючы паслоў у ВКЛ, Ягайла вырашыў змяніць некаторыя артыкулы новай ўніі. З гэтай мэтай 15 кастрычніка 1432 г. ад імя Ягайлы і Жыгімонта быў выдадзены прывілей, у якім праваслаўныя падданыя Вялікага Княства Літоўскага ўраўноўваліся у правах з каталікамі.

У дакуменце гаварылася, што ў той час, як катоlíкі Вялікага Княства Літоўскага былі надзе-

лены прывілеямі і свабодамі, князі, баяры і шляхта праваслаўнай веры павінны былі быць пазбаўлены права карыстання падараванымі свабодамі. Таму, жадаючы, каб у будучым паміж жыхарамі гэтых земляў не ўзніклі разлады і варожасць, якія падрывалі б сілы гэтых земляў, і для таго, каб яны карысталіся роўнымі правамі і захоўвалі адзінства, больш энергічна і настойліва імкнуліся захаваць у цэласці гэтыя землі, ім і надаваліся аднолькавыя правы [6, с. 117].

З тэксту дакумента відаць, што ён фактычна пазбаўляў законнай сілы дыскрымінацыйныя нормы Гарадзельскага прывілея і сведчыў пра тое, што каталіцкія шляхта і духавенства ў інтарэсах саслоўнай салідарнасці гатовыя былі крыху аслабіць палітыку аддалення некатолікаў у кіраванні дзяржавай. Даючы ацэнку прывілею 1432 г., можна сказаць, што ён ствараў менавіта правыя асновы для згуртавання ўсяго саслоўя феадалаў у прывілеяванае саслоўе шляхты, аб'ядноўваючы яго па сацыяльнай аснове, незалежна ад веравызнання.

Нягледзячы на выданне прывілея 1432 г., у Жыгімонта Кейстутавіча заставалася вялікая апазіцыя на чале са Свідрыгайлам. У Вялікім Княстве Літоўскім ішла феадальная вайна. Таму фактычнае дзеянне прывілея абмяжоўвалася тэрыторыяй, падкантрольнай Жыгімонту. Сам Ягайла вымушаны быў прыехаць у пачатку 1434 г. у ВКЛ, каб падтрымаць апошняга. Сам жа вялікі князь з мэтай большага прыцягнення на свой бок шляхты Літвы і Русі 6 мая ў Троках выдаў чарговы агульнадзяржаўны прывілей на розныя правы і вольнасці [1, с. 81].

У ім атрымалі далейшае развіццё прынцыпы саслоўнага, агульнадзяржаўнага права. Прывілеем 1434 г. пацвярджалася роўнасць правоў католікаў і праваслаўных, гарантавалася права валодання маёнткамі і перадача іх у спадчыну; сяляне і падданыя землеўласнікаў вызваліліся ад некаторых агульнадзяржаўных падаткаў; пацвярджалася права праваслаўных феадалаў карыстацца гербамі і іншымі знакамі шляхецтва; абвешчана захаванне ў сіле «усе граматы, прывілеі і міласці... на вечнасць» [4, с. 217].

Галоўнае новаўвядзенне гэтага акта было ў тым, што вялікі князь абавязаўся «не караць князеў і баяр паводле даноса або тайнага абвінавачвання з боку якога-небудзь чалавека, ці благой падазронасці... калі яны перш не яны будуць рэальна абвінавачаны ў публічным судзе...» ў адпаведнасці з законам [4, с. 216].

Надалей пераемнікі Жыгімонта Кейстутавіча пацвярджалі гэтую гарантыю, якая «зрабілася першым асноўным законам, які знайшоў месца ў Літоўскім статуце» [1, с. 82].

Наступны вялікі князь, Казімір, таксама вымушаны быў выдаць агульназемскі прывілей,

які яшчэ больш пашыраў правы шляхецкага саслоўя. Калі ў 1445 г. палякі абралі Казіміра каралём, склалася сітуацыя, што ў выпадку яго ад'езду ў Польшчу праціўнікі вялікага князя атрымлівалі выдатную магчымасць заняць ягонае месца. Таму Казімір, каб зрабіць феадальных землеўласнікаў больш лаяльнымі, выдаў 2 мая 1447 г. новы прывілей, які меў вялікае значэнне для гісторыі Вялікага Княства Літоўскага. Паводле П. А. Лойкі гэты дакумент прэтэндаваў на сваім месце на першую канстытуцыю ВКЛ [2, с. 10].

У дакуменце ўжо не было ранейшага падзелу на асоб каталіцкай і праваслаўнай веры. Акрамя пацвярджання папярэдніх правоў і вольнасцяў шляхты Казімір гарантаваў новыя. Найперш, у артыкуле 5 змяшчалася норма аб праве феадалаў свабодна вызджаць за мяжу «для лепшого шчасця набытця, а либо учинков рыттерских» [6, с. 125].

Таксама вызначальнае значэнне мела тое, што пад юрысдыкцыю землеўласнікаў трапляла належнае ім сельскае і гарадское насельніцтва. Пасля такога кроку вялікага князя па словах да паловы насельніцтва была перададзена пад уладу феадалаў [7, с. 87].

Працэс узмацнення панавання шляхецкага саслоўя над сялянамі атрымаў афармленне ў артыкуле 11, дзе ўказвалася, што ні манарх, ні яго намеснікі не павінны прымаць на дзяржаўныя і вялікакняжцкія землі прыватнаўласніцкіх сялян. Адначасова тое ж забаранялася і феадалам. Шляхта атрымала права судзіць сваіх падданных самастойна: закладваліся асновы юрыдычнага афармлення феадальнай залежнасці сялян.

Важнае значэнне мелі два апошнія артыкулы прывілея. У іх замацоўваўся прынцып тэрытарыяльнага адзінства дзяржавы, яе суверэнітэт і адасобленасць ад іншых краін. Прывілей 1447 г. забараняў вялікаму князю раздаваць маёмасць і пасады іншаземцам. Гэтыя артыкулы былі накіраваны супраць пранікнення польскай шляхты ў Вялікае Княства Літоўскае, што адлюстроўвала прэтэнзіі мясцовай шляхты на выключнае становішча ў дзяржаве [6, с. 125].

Цікавую і слушную думку наконт прывілея 1447 г. выказаў М. К. Любаўскі. Насуперак перакананням, што шляхецкае права было запазычана з Польшчы, ён указвае на тое, што на агульнадзяржаўным узроўні юрысдыкцыю над сялянамі палякі атрымалі пазней, чым шляхта ВКЛ, а менавіта: у Нешаўскім статуце Казіміра 1454 г. і ў Петрыкаўскім статуце 1496 г. [1, с. 100]. Гэта пацвярджае тое, што права Вялікага Княства не капіравала замежнае, а проста было выразнікам агульнаеўрапейскіх тэндэнцый у сферы феадальных адносін.

З прывілея 1447 г. пачынаецца паступовае абмежаванне правоў манарха на карысць усяго ваенна-служылага саслоўя. Калі раней вялікі князь раіўся толькі са знатнымі землеўласнікамі, то цяпер ён павінен быў пытацца згоды ўсіх шляхціцаў.

Вызваленне ад «сярэбшчыны» феадалаў-землеўласнікаў і іх падданых стала рызыкаўным крокам Казіміра. Патрэба ў грошах прымушала яго і нашчадкаў на княжацкім пасадзе звяртацца да сеймаў. Шляхта, якая згаджалася на фінансаванне дзяржавы, у адказ стала патрабаваць новыя правы, законы і г. д. Прывілей Казіміра стаў на думку М. Ясінскага вынікам дагаварных пачаткаў паміж вялікім князем і шляхтай, «которая ко времени Казимира достигла значения господствующего сословия в государстве» [2, с. 19].

Абранне вялікім князем Аляксандра ў 1492 г. было адзначана выданнем новага прывілея. Паводле У. І. Пічэты, ён «не даў шляхце новых правоў за выключэннем артыкула пра неўзвышэнне людзей ніжэйшага стану над шляхтай» [8, с. 537].

З гэтым меркаваннем можна пагадзіцца, паколькі ў прывілеі 1492 г. у асноўным замацоўваліся ранейшыя правы шляхты. Новыя паўнамоцтвы атрымалі толькі вышэйшыя прадстаўнікі ваенна-служылага саслоўя, якія ўваходзілі ў склад Рады ВКЛ. Вялікі князь цяпер не меў права адмяняць або змяняць законы, пастановы і судовыя рашэнні, прынятыя разам з радай. Яе пастановы, прынятыя большасцю галасоў, павінны былі выконвацца вялікім князем. У выпадку яго адсутнасці рада самастойна вырашала пытанні дзяржаўнага значэння. Прывілей 1492 г. з'явіўся важным крокам у заканадаўчым афармленні асноўных прынцыпаў дзяржаўнага права, меў характар феадальнай канстытуцыі. Выключнае дзяржаўна-правое значэнне яму надавалі і сучаснікі, называючы яго «генеральным прывілеем» [9, с. 186].

Характар прывілея 1492 г. становіцца яшчэ больш выразным з тымі дапаўненнямі, якія былі зроблены ў гарадзенскім прывілеі 1506 г. Пасля смерці Аляксандра, перад ганаровым узвядзеннем Жыгімонта на вялікае княжанне паны-рада духоўныя і свецкія і ўсе падданыя Вялікага Княства Літоўскага, якія прысутнічалі на сейме, прасілі новага манарха пра пацверджанне ўсіх правоў і вольнасцей, атрыманых станами ад яго папярэднікаў. Жыгімонт абяцаў выдаць гэтую просьбу і 18 кастрычніка выдаў пісьмовыя абавязацельствы на гэты конт, а затым, ужо

пасля ўступлення на пасад, 7 снежня 1506 г., знаходзячыся ў Гародні, выдаў прывілей на правы і вольнасці, замацаваўшы яго прысягай перад Святым Пісаннем [1, с. 150].

Прывілей пачынаўся агульнапрынятым для тых часоў уступам, але змест яго адрозніваецца ад іншых. Тут захоўваецца формула «боскай міласці», але адначасова падкрэсліваецца, што абранне Жыгімонта адбылося са згоды і па жаданню духоўных і свецкіх феадалаў. Дакумент пацвярджаў асноўныя палажэнні Аляксандравага прывілея 1492 г. Новым стаў запіс пра права падданых падаваць скаргі на дзеянні адміністрацыі ВКЛ [4, с. 227].

Заклучэнне. Выданнем прывілея 1506 г. завяршыўся першы этап развіцця права Вялікага Княства Літоўскага ў цэлым і шляхецкіх правоў у прыватнасці. Наступныя прывілеі, выданыя ў 1522, 1529, 1547, 1551 гг. толькі паўтаралі законнасць папярэдніх. Далейшае пашырэнне правоў шляхты праходзіла ў новых сацыяльна-эканамічных і палітычных умовах, звязаных з больш цеснай кансалідацыяй ваенна-служылага саслоўя ў закрытую прывілеяваную групу, а таксама з новым узроўнем яе палітычнай актыўнасці і як вынік – новай ступенню пашырэння правоў дадзенага стану.

Такім чынам, асобныя ільготы, дадзеныя спачатку невялікаму колу асоб, пашыраюцца паступова ў сваім аб'ёме і робяцца набыткам усёй шляхты. Пацверджанне шляхецкіх правоў кожным новым вялікім князем становіцца нібыта абавязкам, прычым шляхта, разумеючы сваю значнасць як ваенная сіла, дабіваецца ўсё большых правоў, якія не абмяжоўваюцца ўжо адной гарантыяй асабістай і маёмаснай недатыкальнасці. Цяпер мэта феадалаў – атрыманне правоў палітычных і ўплыў на справы дзяржавы. Са звычайных жалаваных шляхецкіх граматаў, або прывілеяў, выпрацоўваецца нешта накіраванае канстытуцыйных хароты, што выдаваліся кожным новым вялікім князем пры ўступленні на пасад.

Так на працягу канца XIV – пачатку XVI ст. шляхце Вялікага Княства Літоўскага ўдаецца цалкам вылучыцца з грамадства, атрымаўшы юрыдычна замацаваныя правы і прывілеі. Гэта яшчэ не была цалкам і канчаткова сфарміраваная сацыяльная група, але ў сярэдзіне XVI ст. гэты працэс падыходзіць да завяршэння, пачынаючы са з'яўлення Першага Статута ВКЛ 1529 г. Такім чынам, прыватныя прывілеі паступова аформіліся ў агульнасаслоўнае шляхецкае права, а з выданнем Статута 1529 г. і ў агульны закон.

Літаратура

1. Любавский М. К. Литовско-русский сейм. Опыт из истории учреждения в связи с внутренним строем и внешней жизнью государства. М.: Об-во истории и древностей рос. при Моск. ун-те, 1900. 850 с.

2. Лойка П. А. Шляхта беларускіх зямель у гамадска-палітычным жыцці Рэчы Паспалітай другой паловы XVI – першай трэці XVII ст. Мінск: БДУ, 2002. 99 с.
3. Ясинский М. Н. Уставные земские грамоты Литовско-Русского государства. Киев: Унив. тип., 1898. 210 с.
4. Гісторыя Беларусі ў дакументах і матэрыялах (IX–XVIII стст.): у 2-х т. Т. 1 / пад рэд. В. К. Шчарбакова. Мінск: Выд-ва АН, 1936. 678 с.
5. Любавский М. К. К вопросу об ограничении прав православных князей, панов и шляхты в Великом княжестве Литовском до Люблинской унии. М., 1909. 17 с.
6. Белоруссия в эпоху феодализма. Сборник документов и материалов: в 3 т. Т. 1 / редкол.: А. И. Азаров [и др.]. Минск, Издательство АН БССР, 1959. 516 с.
7. Любавский М. К. Очерк истории Литовско-Русского государства до Люблинской унии включительно. М.: Об-во истории и древностей рос., 1915. 401 с.
8. Пичета В. И. Белоруссия и Литва XV–XVI вв. Исследования по истории социально-политического и культурного развития. М.: Из-во АН СССР, 1961. 815 с.
9. Юхо Я. А. Крыніцы беларуска-літоўскага права. Мінск: Беларусь, 1991. 236 с.

References

1. Lyubavskiy M. K. *Litovsko-russkiy seym. Opyt iz istorii uchrezhdeniya v svyazi s vnutrennim stroem i vneshney zhizn'yu gosudarstva* [Lithuanian-Russian Sejm. Experience from the history of the institution in connection with the internal system and the external life of the state]. Moscow, Obshchestvo istorii i drevnostey rossiysskikh. 1900. 850 p.
2. Loyka P. A. *Shlyakhta belaruskhikh zyamel' u gramadska-palitychnym zhytstsi Rechy Paspalitay drugoy palovy XVI – pershay treti XVII st.* [Gentry of Belarusian lands in the socio-political life of Rzeczpospolita the second half of 16th – first third of the 17th century]. Minsk, BGU Publ., 2002. 99 p.
3. Yasinskiy M. N. *Ustavnye zemskie gramoty Litovsko-Russkogo gosudarstva* [Statutory letters of the Lithuanian-Russian state]. Kiev, Universitetskaya press, 1898. 210 p.
4. *Gistoryya Belarusi u dakumentakh i materialakh: v 2 t. T. 1* [History of Belarus in the documents and materials]. Minsk, AN Publ., 1936. 678 p.
5. Lyubavskiy M. K. *K voprosu ob ogranichenii prav pravoslavnykh knyazey, panov i shlyakhty v Velikom knyazhestve Litovskom do Lyublińskiej unii* [On the issue of limiting the rights of Orthodox princes, princes and gentry in the Grand Duchy of Lithuania to the Lublin Union]. Moscow, 1909. 17 p.
6. *Belorussiya v epokhu feodaslisma: v 3 t. T. 1* [Belorussia in the era of feudalism]. Minsk, AN Publ., 1959. 516 p.
7. Lyubavskiy M. K. *Ocherk istorii Litovsko-Russkogo gosudarstva do Lyublińskiej unii vkluychitel'no* [An outline of the history of the Lithuanian-Russian state before the Lublin Union]. Moscow, Obshchestvo istorii i drevnostey Publ., 1915. 401 p.
8. Picheta V. I. *Belorussiya i Litva XV–XVI vv.* [Belorussia and Lithuania 15th – 16th centuries. Stuiies on the history of socio-political and cultural development]. Minsk, AN Publ., 1961. 815 p.
9. Yukho Ya. A. *Krynitsy belarуска-litouskaga prava* [Sources of the Belarusian-Lithuanian law]. Minsk, Belarus' Publ., 1991. 236 p.

Інфармацыя пра аўтара

Дамарад Аляксей Анато́льевіч – кандыдат гістарычных навук, дацэнт кафедры гісторыі Беларусі і паліталогіі. Беларускі дзяржаўны тэхналагічны ўніверсітэт (220006, г. Мінск, вул. Сьвярдлова, 13а, Рэспубліка Беларусь). E-mail: domorad@belstu.by

Information about the author

Damarad Aliaksei Anatolievicy – PhD (History), Assistant Professor, the Department of History of Belarus and Political Science. Belarusian State Technological University (220006, Minsk, 13a, Sverdlova str., Republic of Belarus). E-mail: domorad@belstu.by

Пасмыніў 02.03.2017